

že nám je drahá vec socializmu, prípadne vec výstavby socializmu — a podobne.

Povedzte — dávali sa Slováci voľakedy žalárovat' za vec národa, zbierali Česi na vec Národného divadla? Nie, oni len tak - za národ, za Národné divadlo. Prečo by nám dnes nemalo záležať na mieri, pokroku, socializme, iba na akejsi ich „veci“? Vyhlasujem verejne, že mi v týchto slípčekov nejde o vec slovenčiny, ale len o slovenčinu, a som presvedčená, že nech tohto roku niekto vyrukuje s heslom „Dávajte na vec Alwegu“ — nebol by nazbieral ani desať korín. Tak tá nešťastná „vec“ stačí zabiť v ľudoch všetku spontánnosť — pre skrytý odpor slovenčiny.

Bývajú, pravdaže, aj prípady iného druhu, ale tieto stačia na môj dnešný cieľ: ukázať, ako sa figliarka reč vší. Rodný, plameň, búrlivý, vec — pchajte tieto inak zákonité slová tam, kde ich slovenčina nechce, a ona hneď zbadá, že nehovoríte z plnosti srdca, len po komsi opakujete, potmehúdsy sa usmeje pod fúz [ak totiž slovenčina má fúz] a urobí z vašej vety — frázu.

Kultúrny život č. 9, 1. marca 1968

Ludvík Vaculík Toleranční patent

Letošního roku oslavíme všichni 187. výročí vyhlášení tolerančního patentu, jímž skončilo v Rakousku hrubé potírání jiného přesvědčení, než bylo státní katolictví. Císař Josef II. projevil se tímto aktem jako panovník osvícený, jenž ví něco o tom, co obchází vzdělanou Evropou. Jeho říše, již potřeboval dát nové pobídky, se upevnila a její mezinárodní pověst také. I lidé pořád protestující, zvaní protestanti, vzkazovali císaři svá přání zdraví a Božího požehnání.

Nemysleme však, že provedení tolerančního patentu bylo snadné! Lidé činní ve státním a církevním aparátě viděli v něm velikou komplikaci svého úřadu i života. Zkusili napřed utajit před poddanými existenci nějakého patentu, zadržali se uveřejnit jeho plné znění, a kde museli, učinili tak nejraději pouze německy. Ovládací stroj v krajích a okresech, o něž se trůn jinak stoprocentně opíral, ukázal se tu náhle jako balast. Hleďme!

A tu se přiznám, že mi vždy imponuje, když vládce, který jednou konečně pojal správný úmysl, zasadí se o něj celou vahou. Jsme přece v praktické politice, a ne na universitě! Proto když se v Citově u Mělníka postavil zfanatizovaný dav proti tomu, aby na katolickém hřbitově ležela členka tolerované církve, uvítal jsem, že došlo v tomto katolickém režimu až ke střelbě do katolíků a bylo pět mrtvých. — Klobouk dolů před císařem! Ale ještě níže dolů před lidskou duší, nešťastnou následkem svého tragického neporozumění, jehož se však dopouští stále a stále.

Podívejme se však blíže na povahu toho dobrého patentu! — Toleroval výslovně jen konfese zavedené už v zahraničí — protestanty augsburgského a helvetského směru. V patentu marně hledali střechu potomci husitů a čeští bratři. Až za rok [1782] dostalo se jim povolení existence zvláštním dekretem, ale s podmínkou, že se stáhnou pod název luteránů. Aby pak vůbec nebylo omylu, či víra je Bohu nejmilejší, začal ji dvůr označovat jako „naši a panující“.

V té době došel na biskupský stolec v Hradci Králové nový biskup Jan Leopold Hay. Dostal území, kde žili, někdy v souvislém osídlení, lidé odmítající každou známou víru a jakoukoli církev. Po staletích, kdy se Čechy angažovaly v náboženství až i vojensky, viděli někteří z nich na dno věci: Byl Bůh — a byli oni. Vše ostatní, co okolnímu světu stálo za křiký, bylo ničím před mrazivou protipólností lidské existence a nezměrného všehomíra, jak bylo vysloveno v jejich katechismu: „Kdo seš ty nebo co seš ty? Já jsem jedinká žádost dýchající po tom světle živým a neskonalým. Odkuds sem přišel? Tam odud, kde nejní žádného počátku. Kam pak jdeš? Tam kde nejní žádného konce...“

Co nyní nový biskup? — Jan Leopold Hay z celého srdce uvítal císařův toleranční patent, dokonce ve své diecézi šel prakticky nad jeho text, sklízaje nevoli kolegů a nadřazených. Zvláštní jeho zájem služební i intelektuální budila sekta žijící na území s obcemi Rokytino a Chvojenc. V jejím názoru nacházel vedle mystiky a panteismu výrazný díl selského racionalismu. Nazval tyto lidi deisty, pro podobu jejich názoru s filosofickým deismem. Vynaložil přiměřené píle, aby podstatu jejich bludné víry poznal a osobně je od ní odvedl jako pravý pastýř. Žádal, aby si zvolili některou z tolerovaných konfesi. O svých výsledcích napsal: „Přechásto mně líbali ruce, pravice: Vy k nám mluvíte řeč sv. Jana, dokonaleu dobrotu raďy vaši rádi uznáváme, ale jinak smýšleti nebudeme a nemůžeme. Rozum náš tajemství křesťanského náboženství nesnáší, a toho, co proti rozumu jest, věřiti nemůžeme.“ — Už za rok tento nejtolerantnější katolík radil pražskému guberniu s velikou litostí a „přes mínění Montesquieuova a učeného Hessa“, aby se užilo přísnosti. Podle jeho raďy bylo pak jádro českých deistů v počtu 119 osob dá se říci rozkulačeno: bez majetku a děti posláno po úhlopříčce do Sedmíhradska. — A to je fatální na každé toleranci a svobodě, která přichází ode dvora: že ten, kdo ji uděluje, má na ni patent. On rozhoduje, jak se jí má rozumět a jaká porce komu přijde.

Celí ti čeští deisté zaujali mě pochopitelně nikoli jako příklad z náboženství, nýbrž jako národní případ povahotvorný. Není pro povahu národa přece jedno, kolik dobrých a jak přitom umíněných myšlenek urodí se mu po hektaru. Jsem-li dosti romantický, abych ještě snad i s někým dalším věřil, že existence národa má nějaký smysl či že se po něm aspoň ohlíží, umím obdivovat i tento výborný výrok o našich deitech: „... jejich ener-

gický pokus promítat křesťanské principy do konkrétního všedního života je nepochybným projevem onoho vyvoleného lidu, který si Nejvyšší sbírá snad i za ploty „našeho a panujících“ náboženství, i za ploty tolerovaných konfesi. [L. Brož] — Nejvyšší si je, ano, sbírá i za ploty panujících i tolerovaných konfesi. A císařově mu je pořád posílají do Sedmíhradska, ne-li hůře.

Každý rok je výročí neznámého počtu historických událostí, z nichž některé jsou si slavně protimluvné. Každý rok je však zároveň rokem zakládajícím: sám může jednou být jubilejně vzpomínán. Z hlediska mé konfese učinil se počátek našeho roku pozoruhodným tím, že naše vládnoucí kruhy samy bez lidového násilí prohlásily vůli zavést více skutečné socialistické samo-správy. Jsem s tím spokojen. Má starost se v porovnání s loňským rokem posouvá dál: k jakému lidu to prohlásily. Nevím, jestli na území s obcemi Rokytno a Chvojenec po všech těch selekcích zůstalo na semeno dost lidí, kteří jsou schopni zaujmout se velkou nadosobní věcí přes meze patenty. Mohou být osvěceni vládci, kteří si dají radit od učených pánů Montesquieuů či Hessů, ale k zavedení lidového státu musí být, uznejte, i nějaká lidová představa o něm, která se ve své půdě kultivuje, ale ne tak, že se ty nejsilnější sazenice pořád vytrhávají. Jak žít a nechat žít — to je první lidská otázka, která se pořád vrací.

LL č. 1, 1. března 1968

Klidná revoluce v Československu

Pod tímto titulem uveřejnila švýcarská Gazette de Lausanne z 31. 1. rozhovor s redaktorem A.J. Liehemem.

Řekl jste několikrát, že leden 1968 je nejvýznamnějším datem v dějinách Československa od února 1948, kdy převzala moc komunistická strana. Jak to myslíte?

Roku 1948 jsme vykročili cestou socialismu. Avšak studená válka a stalinismus nutně musely vést k stalinismu vykojenému československého socialismu. Teprve dnes se můžeme vážně pokusit dokázat, že je i jiná cesta, cesta demokratického socialismu, pro který jsme se kdysi rozhodovali netuše, že tehdy nebyl uskutečnitelný.

Může tento demokratický socialismus verze 1968 vést v delší perspektivě k pluralitě stran?

Nikdo nemá definitivní recept, podle něhož by mohl definovat, co je to demokratický socialismus. Sami víme lépe, co už nechceme, než co by bylo třeba dělat. Na Západě se nám vyčítá, že se u nás opět všechno odbylo s vyloučením veřejnosti. V režimu, jako je náš, v němž dosud neexistuje mechanismus

skutečného demokratického socialistického státu, je však žádoucí, aby se první krok mohl udělat v rámci existujícího mechanismu. Jinak hrozí nebezpečí opakování Budapešti z roku 1956. V tom také spočívalo jádro velkého sporu s některými soudruhy v Československu i za hranicemi.

Za prvé jde tedy o demokratizaci strany. To se musí stát rychle. Všechny návrhy ústředního výboru směřují k tomuto cíli. Za druhé je třeba demokratizovat celý veřejný život a existující instituce.

Až bude ve straně i ve všech existujících institucích a organizacích nastolena skutečná demokracie, v jejímž rámci může každý zastávat a hájit své názory a organizovat se k tomuto cíli, dojdeme nezbytně k tomu, že začneme pocítovat potřebu nových institucí, nového mechanismu, který může znamenat i pluralismus.

Mluvíte o nových demokratických perspektivách. Jaký druh svobody máte na mysli, západní nebo komunistickou?

Socialismus má své oprávnění jen tehdy, zajistí-li lidu či národu více svobody a zároveň větší materiální rozvoj než systém předchozí. Mohli jsme se přesvědčit, že vzhledem k demokratickým tradicím země a její ekonomické struktuře nedává stalinický komunismus v Československu na tyto dvě otázky kladnou odpověď. Protože však stále věříme v socialistické řešení problémů 20. století, nemůžeme jít o návrat nazpátek, nýbrž toliko o hledání řešení v naznačeném směru.

Proč nebyl vývoj, který se uskutečňuje v roce 1968, možný už v roce 1956, kdy započal nesmělý proces destalinizace?

V tom období vládlo mylné domnění, že stalinismus je charakterizován toliko svými nejzřejmějšími krajnostmi. Panoval názor, že odstraněním těchto krajností (všemohocnosti policie, nekontrolované justice, omezování osobní svobody atd.) bude stalinismus likvidován. Postupně se však dospívalo k pochopení, že stalinismus je cosi mnohem hlubšího, než tyto krajnosti. Tak například stalinský způsob myšlení vedl k dezintegraci ekonomiky země jako je Československo. Po prvních krocích (i v teoretickém myšlení), směřujících k tomu, aby byla naše ekonomika opět postavena na nohy, nebylo těžké pochopit, že tyto ekonomické reformy mohou vést ve vyspělé zemi jako je naše k cíli toliko tehdy, budou-li provázeny hlubokými změnami politických struktur. Z rozporu mezi odhodláním provést ekonomickou reformu a nechutí k zásadní změně krajního politického centralismu, který jsme zdědili ze stalinského období, se zrodila politická krize z konce roku 1967.

Zajímá se široká veřejnost skutečně o nedávné události?

Je charakteristické pro stalinický režim, ať už v jeho vypjatém či mírnějším období, v období tvrdém či liberálním, že podporuje nezájem obyvatelstva o poli-

tiku. Cesta k obnovení zájmu veřejnosti o politiku bude dlouhá. Avšak v době, kdy existuje televize, rozhlas, tisk, by překonání této vzdálenosti nemuselo trvat příliš dlouho. Věnění mezi studenty loni na podzim dokázalo, že odpolitizování mládeže není skutečností tak nezvratnou, jak si mnozí mysleli. Jde tu, samozřejmě, o příklad, jehož platnost je omezená, ale někde je třeba začít. Musíme počítat s probuzením veřejnosti. Jinak bychom kráčeli k jistému neúspěchu.

Jaké důsledky bude mít nová politika pro styky se Západem?

Statistice Čechů a Slováků podnikly v uplynulých několika letech cestu na Západ. Získat pas bude nepochybně spojeno se stále menšími obtížemi a každý by měl mít svůj osobní pas s trvalým výjezdem. I tak však zůstane ekonomický problém, problém deviz, jehož řešení bude dlouhé a obtížné.

Kulturní styky se budou dozajista rozšiřovat všemi směry, budou stále decentralizovanější a osobnější, budou se vyvíjet k přímým kontaktům mezi organizacemi a institucemi. K velkým změnám dojde nepochybně i uvnitř země, zavládne větší svoboda kulturního projevu, přičemž zároveň doufám, že se kultura dostane ochrany před působením zákonů kulturního trhu, jež působí vždycky ve prospěch hodnot menších a nejmenších. Je totiž třeba vypracovat takovou kulturní politiku, jež by se stala ochráncem skutečné kultury a jejím šifitelem mezi masami. Nejde o to opíčit se po Západu, nýbrž udělat víc než on.

Lze hovořit i o nové etapě ve vývoji vztahů mezi Čechy a Slováků?

Především nesmí být skutečnost, že do čela strany byl postaven Alexander Dubček, považována za vítězství Slováků nad Čechy. Dogmatiků bylo mnoho na obou stranách. Existuje však nadále slovenská otázka, o níž se v uplynulých letech nemluvilo (všechno bylo přece v naprostém pořádku . . .), což podstatně přispělo k zhoršení situace. Otázku vztahů mezi oběma národy je třeba začít vyřizovat bez prodlení. Budou určitě podniknuty kroky k ústavní revizi postavení Slovenska i k dosažení lepší rovnováhy mezi ekonomikou obou částí země.

Jaká bude odezva vaší klidné revoluce v socialistických zemích?

Velký význam toho, co se u nás stalo, spočívá podle mého názoru v tom, že poprvé od Leninovy smrti vyměnila některá komunistická strana vedení výlučně z vnitřních příčin po dlouhé demokratické diskusi v ústředním výboru, bez použití síly. To samozřejmě může vyvolat celou řadu úvah. Byl podán důkaz, že takový vývoj je možný bez krvavých a bez nedemokratických metod. O čem se mnozí odvažovali uvažovat toliko teoreticky, z někdy oprávněné obavy před důsledky, se stalo „praxí“, konkrétním příkladem.

LL č. 1, 1. března 1968

Jan Procházka

a co si o tom myslíte vy?

„Co si myslíte o cenzuře, která v minulosti mrzačila a umlčovala díla, místo aby ponechala na čtenáři vytvoření vlastního úsudku? A jak si, pane spisovatelé, Vy představujete demokracii, právo a svobodu...?“
(Z dopisu ing. Viléma Arzta z Jeseníku.)

Hlídní myšlenek je součástí těch systémů, kde jsou hlídání i lidé. Je to pochopitelně činnost směšná a ve skutečnosti zbytečná. Něco podobného jako snaha nabírat košem vodu. Nevzpomínám si, že by se komukoliv z mocných podařilo nějakou rebelující myšlenku skutečně potlačit. Nanejvýš se jí podařilo zdržet. Aby pak zazněla mnohonásobnou silou. S myšlenkami obyčejně neenergičtější bojují lidé, kteří od puberty na žádnou vlastní myšlenku nepřišli. Málokdy se touto činností zabývají lidé vzdělaní, velkorysí, demokratičtí, spíš to byli vždycky ti, kteří se k moci dostali jako náhradníci náhradníků, a to ještě hrou obskurních náhod, které aťvážná historie někdy zlomyslně připouští. Pestrá a tušená podoba zvláštních myšlenek dráždila odjakživa šedivou mysl přízemních lidí, zákruty složitých úvah urážely jejich jednoduchoučnou vnimavost: zmožňovala se jich zloba nad vším, co bylo složitější než systém klozetového splachovač. Tito lidé považují cenzuru za nezbytnou. Je-li primitiv obdařen vyšší mocí než člověk věduoci, je svár a srážka nevyhnutelná: neboť nevědomost nikdy není tolerantní. Vždycky chce přebudovat svět k vlastní nicotné podobě. A nejednou se jí to daří — jak byste jistě mohli uvést řadu radostných příkladů ze svých socialistických pracovišť. Cenzura totiž není jenom instituce, je to duševní stav nesvobodné společnosti. Každý nadřizený v takovém systému považuje za svoji povinnost a ještě více za akt vlastní sebeobranu bdít nad myšlenkami svých podřízených. Opracovává jakékoliv jejich duševní „výstřednosti“, až docílí kýženého stavu prostřednosti. A tak se stává, že mnoho soudruhů nahoře je překvapeno tím, že zdola přicházejí přesně takové zprávy, jaké oni sami považují za žádoucí. Popis situace z nejrůznějších úseků našeho života se celá dlouhá léta sestavoval nikoliv dle skutečnosti, ale podle toho, jak tam či onde si přál ten či onen činitel situaci vidět. V jedné daleké zemi jsem zastihl našeho vyslance nad kormutlivými úvahami, jestli si může dovolit napsat hlášení odpovídající sice pravdě, ale zcela odporující pražským představám o dotyčné mcnosti. Vzhledem k tomu, že vyslancem zůstal, jistě uhodnete, pro kterou alternativu se rozhodl. V systému uniformního myšlení se směrem nahoru neopouje. Tak vzniká fantastická sebedůvěra vedoucích soudruhů. At' řek-